

Érdekes az, hogy az erényesség görög-féle felfogását psychologailag megállapította. Az erény és az erkölcsiség teljes fogalma és valósága az állami közösség, mely viszont a lélek halhatatlansága és örök rendeltetése hitében gyökerezik. Papi államában az örökké élő philosophus a legfőbb embertypus. Állami ideáljában a philosophiai műveltségű uralkodót a személyes csalhatatlanság illeti meg, a ki úgy bölcséleti, mint vallás-theologiai és matematikai tekintetben az összes tökéletességeket egyesíti magában. Azért állama egy nagyszabású nevelőintézet az erényre és a boldogságra.

Uphues művét olvasva, az eszmék felséges világában képzelet magát az ember. Idealista gondolkodása és világfelfogása meglepi az embert a mai realista önző világban. Ez oldalról van Platonban és az ő eszmetanában valami a keresztyénségből, Platon logosa is a Krisztusban jelent meg a maga egész teljességében és Mózes törvényével egyetemben „nevelő mester“ lett a keresztyénségre. Ime a történet mellett a bölcsélet is a keresztyénség szolgálatában. Szerzőnk hibája csak az, hogy nem eléggé domborította ki Socrates és Platon világnézete ideálistmusának egyoldalúságait és intellectuális kulturájuk ama merevségeit, a melyeknél fogva nem volt érzékük a való élet és világ feltételei és követelményei iránt. Művével a jeles szerző bennünket az ókori ideálistmus világának felséges légkörébe emel s lelkünket magasztos eszmékkel és gondolatokkal termékenyíti meg.

Dr. Szilávik Mátyás.

KÜLÖNFÉLÉK.

A kolozsvári Bethlen-bástya nevérol.

A kolozsvári ev. ref. egyház-tanács azzal a kérelemmel fordult alólírottakhoz, hogy a „Bethlen-bástya“ illeten elnevezésének kérését vizsgálónok meg s arról tennék véleményes jelentést, mert „az egyháztanács 1904 évi aug. hó 1-én tartott gyűlésében szóba került, hogy a kolozsvári *Bethlen-bástya* nevét azon emléktáblától vette, mely egyik falában el van helyezve, de a melynek a bástyához semmi köze nincs, mivel azt a ref. egyház Bethlen Gábor iránt, a farkas-utcai templom adományozásáért kifejezendő hálája emlékeül a templom, vagy a mellette lévő falba helyezett el s csak később, illetéktelen beavatkozás folytán került sok egyébbel a bástyába“.

A közérdekű kérdés tisztázása érdekében megtettük a szükséges vizsgálódásokat és tanulmányokat és jelentésünket a következőkben van szerenesénk megtenni.

Az u. n. Bethlen-bástya délkeleti falában egy hatalmas emlék kőtábla van beépítve, melyről első pillantásra látszik, hogy a bástya építése alkalmával falaztatott a torony falába s nem később került a bástyába.

Az emléktábla két részből áll. Felső része közepét Erdély és Bethlen Gábor fejedelem egyesített czimere tölti ki; felette a homlokkövön egy sor felirattal, oldalt a kőoszlopon *G. B.* betűvel. A kőtábla alsó részének közepén Kolozsvár város czimere látható; felette, alatta és körülötte latin felírással.

A latin felirat szövege (és olvasása) a következő:

REG. SEREN. PRIN. D. D		Regnante serenissimo principe [Domino Domino]
G	Az or zág és a fejedelem czimere	Gabriele Bethlen
GABRIEL. D. G. SAC. RO. IMP. ET TRAN. PRIN. PAR. REGNI HUN. DNS SICVL. COM. AC OPPVL. RATIBQ. DVX		Gabriel dei gratia sacri Romanorum [imperii et Transylvaniae princeps. partium [regni Hungariae dominus, Siculorum comes ac Oppuliae [Ratiboriaeque dux.
DNE DEVS NOS IN PAVLO VEND- RICH PRI- MAR. ET	Kolozsvár város czimere	Domine Deus conserva nos in pace Paulo Vend- Joanne nich pri- Tolnai re- mario et gio iudicibus
RESTAVR. EST TVRRIS HAEC AN. D. MDCXXVII. FVLGINE DE- IECTA PUBL. CIVITATIS EXPE. ET PERACTA AN. D. MDCXXIX.		Restaurata est turris haec Anno domini MDCXXVII. fulmine [de jecta. publicis civitatis expensis Et peracta anno domini MDCXXIX

A felirat magyar fordításban a következő:

Bethlen Gábor felséges fejedelem uralkodása idejében.

Gábor Isten kegyelméből a római szent birodalom és Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura, a székelyek ispánja, Oppeln és Ratiborn hercege.

Uristen tarts meg minket békében.

Vendrich Pál fő- és Tolnai János királybíróságában építtetett újra ez az 1627-ben menykőütés által lerombolt bástya-torony a város közköltségén és bevégeztetett 1629-ben.

*

A felírat kétségtelenül erre a bástya-toronyra vonatkozik és világosan mondja, hogy a bástya menykőütés által leromboltatott 1627-ben és újraépítése befejeztetett 1629-ben.

A felírat még sem elég kimerítő, mert megfejtetlenül hagyja az a kérdést, hogy miként tehetett a menykőütés olyan nagy rombolást ily erős kőbástyában, hogy az annyira leomlott (dejecta), hogy két év kellett újraépítéséhez?

A feleletet máshonnan tudjuk, azt t. i. hogy az 1627 aug. 25-én a toronyba ütött villám felrobbantotta azt a 12 tonna puska-port, melyet a szabó-czéh ott tartott a bástya védelmére s ez a nagy tömeg puska-por földig széthányta a bástyát, úgy hogy azt egészen újra kellett építeni.

Az újraépítés (a régítől eltérő új alakban) a város közköltségén történt, nem a fejedelemén, vagy az országén. A felírat nem is tulajdonít e részben érdemet a fejedelemnek s az ő uralkodásának, nevének, czímének felemlítése és czímerének beillesztése olyan szokásos lojális megtiszteltetés volt, mint manapság is szokás a középületeken a király, miniszterelnök és szakminiszter s az illető közintézet élén állók megnevezése.

A bástya tényleg nem is neveztetett akkoriban el a fejedelem nevééről „Bethlen-bástya“-nak.¹

Jakab Elek ugyan „Kolozsvár történetében“ (II. k. 514. l.) azt írja, hogy „addig *Szabók bástyája* volt neve, de ez időben az uralkodó fejedelemtől *Bethlen-bástya* névre változott“. Ezt az állítást azonban az érdemes történetíró semmivel sem igazolja. Mi azonban tudjuk (és a szabó-czéh számadásai is tanúsítják), hogy a bástyát tovább is „*szabók tornyá*“-nak nevezték, mert mint azelőtt, úgy később is a szabók czéhe tartozott védelmezni és fentartani.

Nem feladatunk a bástya történetét elmondani. Elég amyyit megemlítenünk, hogy a város körfalának ez a délkeleti szöglet-tornya egy idős a város kőfalával, s azután épült, miután Zsigmond

¹Ld részletesebben „Kolozsvár és a Bethlen-bástya“ cz. cikkét Kelemen Lajosnak a „Magyar Polgár“ 1901. évf. 72--75. számaiban és különnyomatban. A bástya rövid története megvan az 1902. és 1903-i Kolozsvári Kalauzban is.

király Kolozsvárt 1405-ben szabad királyi várossá tette és elrendelte, hogy falakkal, bástyákkal és sánczokkal erősítsék meg. Arról meg már Mátyás király idejében (1475-ben) a szabók kiváltságleveléből értesülünk, hogy a szabók czéhe látta el puskával, porral és minden hadi szerrel és ostrom idején ők védelmezték. Azért nevezték *szabók tornyának*.

Ez a név megmaradt a Bethlen-korabeli újraépítés után is, miután tovább is a szabók czéhe gondnoksága alatt állott mindaddig, míg Budavárának a töröktől visszafoglalása után német császári hadak nem vonultak Erdélybe és megszállották a várakat és erődtített városokat. Kolozsvárra Veteráni tábornok német katonái 1687 okt. 18-án vonultak be és a czéhektől elvették a bástyákat — a szabóktól is az ő tornyukat.

A Rákóczi-forradalom alatt szerepelt utóljára a szabók bástyája, midőn előbb a németek, majd a kuruczok kezében volt. Károlyi Sándor 1707 nov. havában felrobbantotta, hogy a németek ne használhassák. Br. Kriegerbaum György az erdélyi császári hadak fővezére 1709-ben építtette újra, mint azt a bástya belső északi oldalán a bástyába nyíló ajtó felett lévő kőtábla latin felirata elmondja.

Ezekből kitűnik, hogy a „*Bethlen-bástya*“ név újabb eredetű; de az az emléktábla, mely erre alapúl szolgált, egykorú a nagy fejedelemmel s nem „később, illetéktelen beavatkozás folytán került sok egyébbe a bástyába“.

Ennek a feltevésnek az szolgálhatott alapúl, hogy Haller Károly, polgármestersége idejében az emléktáblát kitataroztatta és festette s a bástyába egy órát illesztetett, mely a közép-kapu bástya-tornyából került a városháza pinczéjébe s hogy az óra kedvéért harangot is tétetett a bástyába, az óraütés jelzésére. Erről hallhatott harangozni az illető, a ki a Bethlen-féle emléktábla hitelességét kétségbe vonta. Ez azonban, mint az emléktábla felirata kétségtelenül hirdeti, oda készült, eredetileg is ott állott és nem a templom vagy a mellette lévő falban.

Hogy a bástyát nem maga Bethlen Gábor építtette, csak az ő idejében épült újra: az annak történelmi jelentőségéből semmit sem von le; ha csak nem emeli az, hogy épen „a város közkölségén épült“.

A bástya történelmi jelentőségét nem fejtegetjük; eléggé megvilágította azt az a véleményes jelentés, melyet a városi tanács felszólítására 1900 márcz. 15-én adott egy hármás bizottság, melynek egyikünk tagja volt. (Megjelent az Erdélyi Múzeum 1900 évf. 291—295. l.)

Ebből csak annyit ismételnünk, hogy „történelmi emlék Bethlen Gábor fejedelmi nevének kívül ép annyi emlék fűződik ezen tiszte-

letreméltó, sok százados építményhez, mint a mennyi kincses Kolozsvár, a magyar hazának ezen, egykor virágzó és hatalmas, kereskedő és iparos városának viszontagságos, de lélekemelő múltjához fűződik. Történelmi értéke tehát annyi, mint a mennyi ezen dicső múltnak értéke“.

Kiváló tisztelettel
Kolozsvárt, 1905. jan. 8.-án,

Dr. Szádeczky Lajos.

Török István dr.

Rákóczi és a bujdosók hamvai.

A kegyeletes, szép eszme, a bujdosók hamvai hazahozatala, egy nagy lépéssel haladt elő újabban a megvalósulás felé. Thallóczy Lajos, a jeles történetíró, közös-pénzügymin. osztályfőnök és levéltárigazgató, a magyar kormány megbízásából a múlt év végén szerencsésen elvégezte Konstantinápolyban, Rodostón és Izmiden azokat a diplomáciai tárgyalásokat és előmunkálatokat, melyek a hazaszállítás előfeltételei voltak.

Az „Erdélyi Múzeum“ eddig is élénk figyelemmel kísérvén a hazafias ügy menetét, sőt irányításában is lévén némi csekély része, feljegyezni kívánjuk az újabb fejleményeket is.

Még emlékezhetnek olvasóink, hogy midőn Ő felsége m. é. ápr. 18.-án kelt legfelsőbb elhatározása megjelent, mely Tisza István miniszterelnököt II. Rákóczi Ferencz hamvai hazahozatala felől javaslattételre hívta fel: az „Erdélyi Múzeum“ legközelebbi (májusi) fűzetében azt az eszmét pendítette meg, hogy ne csak a vezérlő fejedelem hamvait, de egyszersmind „családja vele együtt nyugvó tagjait, továbbá sorsának osztályosait, bujdosó társait, vezérkarát s mindazokat, kik mellette a körülötte nyugosznak, vele együtt hazahozzuk“.

Az E. M. E. történelmi szakosztálya, a titkár iudítványára, m. é. máj. 7.-én tartott ülésén elhatározta, hogy midőn Rákóczi Ferencz hamvai hazaszállításáért háláját fejezi ki, egyszersmind „kifejezi óhaját, hogy egyúttal a másik, idegen földben nyugvó erdélyi fejedelem Thököly Imre, továbbá Zrinyi Ilona s a rodostói bujdosók: Beresényi, Esterházy, Sibrik s hamvai is hazahozassanak“.

Az indítvány nem maradt pusztába kiáltó szó, bár a főirányadók egyike eleinte ellenezte, úgy vélekedvén, hogy nagyobb megtiszteltetés Rákóczinak, ha egyedül hozzák haza s a többiekre majd azután kerüljön a sor. De az eszme kivívta a maga igazát.

A miniszterelnök jun. 22.-ére egy szűkebbkörű bizalmas értekezletet híván össze Bpestre, a miniszterelnöki palotába, (melyen két miniszter, a két ház elnöke, a pártok elnökei, Thaly Kálmán s e sorok írója vett részt) ezen már egyhangúlag elhatározottat, hogy